

The reform of the Ukrainian educational sector requires an objective study and critical analysis of pedagogical ideas in their historical development. In this context, the activities of educational institutions of Transcarpathia of the 20-30s of the 20th century, which in this period developed as part of Czechoslovakia, are of relevance in this context, and, consequently, the pedagogical process was based on the traditions of the historical lands of the state and of the whole Eastern Europe. The purpose of the article is based on the analysis of archival sources and the pedagogical press of Transcarpathia in 20-30th years of the twentieth century to highlight the ideas of the European pedagogical experience of organizing the educational environment, relevant for implementation in the modern pedagogical process. The article presents a retrospective analysis of the development of Transcarpathian education in the 20's and 30's of the 20th century, when the region was part of the Czechoslovak Republic in accordance with the Saint-Germain Peace Agreement. The author investigates the educational environment of the region from the point of view of the introduction of the pedagogical experience of the historical lands of Czechoslovakia, and hence Eastern Europe in general. The main focus is on the difficulties of establishing a national Ukrainian school of that time under conditions of "alien state", multiethnic diversity of the population and polar political preferences of the educational community of the region. A number of ideas of the European pedagogical experience of organizing the educational process of the school, the activities of higher educational institutions, staffing and teacher training, which retain the professional value of our time and are worthy for implementation in the modern educational environment in the context of the reform of the "New Ukrainian School", have been singled out. In the process of disclosure of the topic, a set of theoretical research methods have been applied: analysis, synthesis, comparison, generalization, and classification.

Key words: educational space of Transcarpathia in 20-30s of the 20th century, polyethnic region, Czechoslovak government, formation of Ukrainian national school, European pedagogical experience.

УДК: 37.013.42:37.042(045)

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-27-31

Кушнір Іван Іванович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мішкулинець Олена Олексіївна,
кандидат психологічних наук, викладач,
Кампов Наталія Володимирівна,
викладач,
Гуманітарно-педагогічний коледж МДУ, м. Мукачево

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті визначено основні теоретичні та методологічні основи забезпечення профілактики порушень у поведінці неповнолітніх. Проаналізовано психологічні і педагогічні підходи до профілактики девіантної поведінки, зацентовано увагу на наукових дослідженнях з даної проблеми. Авторами констатовано, що антиморальні прояви в поведінці людей, особливо неповнолітніх, є актуальною темою для світового суспільства загалом і українського, зокрема. Саме тому профілактика і подолання проявів девіантної поведінки є необхідною умовою оздоровлення суспільства, важливою складовою соціальної політики держави. Зроблено висновок, що поступальний розвиток суспільства обумовлений ставленням до дітей, розумінням їх проблем, інтересів, запитів, потреб, вміння зробити крок назустріч, зокрема важливо, якщо мова йде про «важких» підлітків.

Ключові слова: девіантна поведінка, антиморальні прояви, оздоровлення суспільства, соціальна політика держави.

Постановка проблеми. У будь-якому суспільстві існує певна система норм і правил поведінки, дотримання яких є обов'язковим для всіх громадян. Система соціальних норм є мірою діяльності, спрямованої на досягнення певних цілей. Вона окреслює межі допустимого, зумовлює санкції за відхилення від них (невідповідність поведінки або розвитку особистості суспільним вимогам). Багато з цих норм поєднують одночасно правові, моральні, етичні вимоги до поведінки людини, тому в окремих випадках порушення якоїсь норми розглядається як неетичний, аморальний вчинок, а в інших – вчинок визнається не тільки неетичним, але й протиправним і карається законом. Поведінка, яка не відповідає загальноприйнятим нормам і правилам, називається девіантною. У найбільш гострій формі свого прояву «девіантність» виступає як «злочинність», що вважається загрозою стабільності і безпеці як суспільства, так і окремої особистості.

Девіанти – це ті індивіди, які відмовляються жити за правилами, що їх дотримується більшість із нас. Значні масштаби девіантності призводять суспільство до стану соціальної аномії, воно втрачає свою історичну пам'ять, девальвує систему цінностей, тобто суспільству загрожує переродження, яке веде до деградації, соціального регресу. Сьогодні ця проблема набула особливої гостроти в нашій країні, де всі сфери суспільного життя зазнають серйозних змін. Суперечності між очікуваним і реальним підвищують напруженість у соціумі щодо готовності людини змінити модель своєї поведінки. В умовах загостреної соціально-економічної ситуації істотних деформацій зазнають і самі норми. Часто зникають культурні обмеження, слабшає вся система соціального контролю.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. У науковій літературі було чимало спроб щодо визначення поняття «девіантна поведінка» і здійснення класифікації відхилень у поведінці. Цими питаннями займалися такі вчені, як: М. Бурмака, Е. Драніщева, Н. Максимова, В. Оржеховська, М. Синьов, В. Шатенко, Т. Федорченко, М. Фіцула та ін.

Так, у педагогічній літературі під девіантною поведінкою розуміють відхилення від прийнятих у даному суспільстві, соціальному середовищі соціально-моральних норм і цінностей, а також порушення процесу засвоєння і відтворення соціальних норм та культурних цінностей, саморозвиток і самореалізацію в тому суспільстві, якому вони належать. У психологічній літературі девіантною поведінкою називається поведінка, яка проявляється в порушенні суспільно прийнятих норм, шкоді, нанесеній суспільному благополуччю [4]. Загалом, останнім часом спостерігається зростання інтересу науковців до цієї проблеми, проте багато її аспектів залишається поки що недостатньо вивченими. Особливо це стосується проблеми профілактики девіантної поведінки. Саме тому актуальність даної теми є очевидною.

Мета статті: визначення педагогічних та психологічних методів корекції та попередження девіантної поведінки. Для досягнення цілей поставлених завдань: визначити сутність девіантної поведінки, основні причини її виникнення, з'ясувати педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки, місце і роль психологічного її забезпечення, а також важливість соціологічної підготовки майбутніх педагогів як чинник ефективної профілактики протиправної поведінки підлітків та молоді.

Результати дослідження. Під девіантною поведінкою (від лат. *deviato* – відхилення) розуміють дії та вчинки людей, соціальних

груп, що суперечать соціальним нормам чи визнаним шаблонам і стандартам поведінки. Таким чином, сутність девіантної поведінки полягає в недотриманні вимог соціальної норми, у виборі іншого, ніж вона прописує, варіанту поведінки в тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення ступеня взаємодії особистості й суспільства, групи й суспільства, особистості й групи. В основі відхилень часто лежить конфлікт цінностей, інтересів, розходження потреб, деформація способів їх задоволення, помилки у вихованні, життєві негаразди, прорахунки тощо. Визначаючи сутність девіантної поведінки, необхідно зазначити, що вона поділяється на два типи.

До *першого* типу відносять таку поведінку, що набирає суспільно-несприятливих, навіть дуже небезпечних форм (наприклад, злочинність), внаслідок чого суспільство змушене застосовувати відповідні санкції. Соціальні наслідки цього типу девіантної поведінки полягають у підриві громадського порядку, посиленні ентропійних процесів, нівелюванні й розпаді особистості, зниженні якості роботи й рівня суспільних стандартів, наростанні соціальної апатії. Рушійною силою цього типу девіантної поведінки є деформовані потреби і цінності, що спонукають особистість або соціальну групу діяти всупереч вимогам суспільства. Причинами такої поведінки можуть бути також дефекти правової і моральної свідомості людей, які часто пов'язані навіть із особливостями їхньої емоційно-вольової сфери, настроєм, сподіваннями.

Другий тип девіантної поведінки пов'язаний із розвитком соціуму, застарілістю його соціальних норм, критеріїв та стандартів, які необхідно змінювати, оскільки вони гальмують процеси суспільного розвитку. Масштаби поширення різноманітних форм девіантної поведінки цього типу рухливі. Наприклад, зони ризику можуть значно зростати в періоди соціальних змін, реформ, революційних перетворень, коли відбувається руйнування стереотипів і застарілих норм поведінки. У цих випадках далеко не кожна форма соціального відхилення (девіації) заслуговує лише негативної оцінки. Вона часто містить у собі вказівку щодо необхідності зміни «непрацюючих» норм та оновлення застарілих цінностей. Таким чином, цей тип соціальних відхилень має відповідний прогресивний зміст, зв'язок майбутніх суспільних змін.

Залежно від способів взаємодії з реальністю та порушенням тих чи інших норм суспільства, девіантна поведінка поділяється на п'ять типів: делінквентна, адиктивна, патохарактерологічна, на базі гіперздатків, зокрема талановитості, соціально дезадаптована [3]. Усе це свідчить про складність критеріїв їх оцінки, розробка яких входить до предметної сфери девіантної соціології і вимагає усвідомлення співвідношення між нормативною системою поведінки, нормативною свідомістю суспільства та об'єктивними вимогами, перспективами його розвитку.

Останнім часом констатується різке збільшення кількості проявів девіантної поведінки серед неповнолітніх і молоді. Хоч у багатьох випадках порушення норм неповнолітніми не становлять суспільної небезпеки, оскільки характеризуються примітивністю способів вчинення, часто мають виражену дитячу мотивацію [1], проте є небезпечними і, в разі відсутності своєчасного реагування вихователів, можуть призвести до деформації особистості.

Вивчення та аналіз існуючих думок, поглядів, педагогічних теорій щодо проблеми відхилень у поведінці надає нам можливість визначити основні причини виникнення девіантної поведінки. Зокрема, пропонуємо зупинитися на поглядах учених, які є цінними для розуміння даної проблеми.

Грецькі філософи Демокрит, Платон, Аристотель були переконані в тому, що виховання шляхом переконань має позитивний вплив на розвиток вихованців. Так, Демокрит вважав, що погане оточення негативно впливає на дитину; Платон відзначав, що вихователю/вчителю повинен завжди пояснювати дитині позитивність і негативність вчинків, оцінювати їх; Аристотель рекомендував вихователям/вчителям враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини і дотримуватися середини при вихованні.

Цікавими є думки римського педагога М. Квінтіліана, який у своїй книзі «Про виховання оратора» зазначав, що позитивні задатки слід розвивати, що погані вчинки дітей є результатом неувважності до них педагога. Слушними є педагогічні ідеї мислителя-гуманіста Мішеля де Монтеня. Це, насамперед, думка про уміння вихователя/вчителя розуміти, поважати, знати вихованця/учня; не вживати до нього насильства, виявляти у стосунках із дитиною витримку, вимогливість і доброту. Видатний чеський педагог Я. Коменський у «Великій дидактиці» також звертався до проблеми відхилень у поведінці дітей. Так, він вважав, що діти не народжуються поганими чи добрими, такими вони стають у результаті виховання. А також акцентував увагу на тому, що «ласкаве слово», вправління у хороших вчинках, похвала – найкращі методи виховання. Цікавою є його класифікація дітей, які мають труднощі у навчанні (діти дуже повільні, загальмовані, діти вперті, невгамовні, яких часто вважають безнадійними, але з яких можна виховати видатних людей; діти байдужі до всього, мляві, злі, вперті; педагог вважав також, що трапляються, хоч дуже рідко, і безнадійні у вихованні діти).

Позитивні ідеї Ж.-Ж. Руссо є актуальними і сьогодні. Це ідея природовідповідності виховання, врахування індивідуальних і вікових особливостей. Ж.-Ж. Руссо запропонував метод «природних наслідків», який можна використовувати у вихованні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Наприклад, якщо дитина зламала стільчик, то не слід поспішати давати їй новий: нехай відчує, як незручно без стільця. Й. Песталоцці стверджував, що виховання повинно починатися з першого дня від народження дитини, а матерів слід навчати методики виховання. Соціалісти-утопісти Ф. Фурє, К. Сен-Сімон, Р. Оуєн вбачали причинами відхилень у поведінці особистості вади соціального середовища, недоліки в організації суспільства. У своїх працях Р. Оуєн розвиває теорію про те, як формується «поганій», «посередній», «найкращий характер» залежно від середовища, виховання, природи дитини.

Суть ідей австрійського психіатра З. Фрейда полягає у тому, що будь-який вчинок особистості зумовлений конфліктом між «Я» і «воно», тобто між свідомим і підсвідомим. Оскільки підсвідоме (інстинкти, імпульси, потяги), на думку Фрейда, природжені, а розвиток особистості закінчується у 6-7 років, то роль виховання, середовища, соціальних умов зводиться до нуля. Це означає, що формування особистості являє собою дію природжених біологічних інстинктів, неусвідомлених імпульсів.

Сучасні неофрейдисти дотримуються основної лінії фрейдизму – зумовленість поведінки людини таємничими імпульсами, інстинктами. Але в останні роки з'явилися дослідники, які звертають увагу на середовище та його вплив на особистість. Так, американський психотерапевт Д. Легман довів негативність впливів популярних у США коміксів, радіо і телепередач, у яких є насилля, стрілянина, вбивство та ін., на формування особистості. Він стверджує, що американські діти, які тисячу разів відчували переживання, пов'язані з насильством, переконані у нормальності його виправданні. Серед основних соціальних факторів, які негативно впливають на формування особистості, дослідниками визначаються: популяризація злочинності засобами масової інформації (Е. Шур); незадоволені матеріально-побутові умови як фактор, який впливає на формування асоціативного типу особистості. Вчені Елеонора і Шелдон Глюк, обстеживши 500 неповнолітніх делінквентів, дійшли висновку, що більшість із них почали виявляти ознаки відхилень у поведінці в дитячому віці. Загалом, більшість дослідників абсолютизують роль раннього періоду розвитку особистості.

У вітчизняній літературі ще з часів Київської Русі знаходимо думки щодо запобігання відхилень у поведінці. Це, насамперед, «Повчання» В. Мономаха, в якому визначаються основні засоби запобігання лінощам, привчання до праці; тактовне і гуманне ставлення до оточуючих. А «Домострой» включає 164 правила поведінки, які слід засвоїти ще з дитинства. Г. Сковорода вважав, що моральні вади та інші відхилення в поведінці людини породжуються суспільними умовами, неправильним вихованням,

неосвіченістю. У правильному вихованні дитини з перших днів її життя філософ вбачає основу профілактики відхилень та протиправних дій.

Певний внесок у розвиток теорії відхилень у формуванні особистості дитини у другій половині XIX ст. зробили такі вчені, як: М. Пирогов, К. Ушинський, О. Острогорський. Цікавими є погляди М. Пирогова, який вимагав від вихователів шанобливо ставитися до вихованців, враховувати всі обставини здійснення поганих вчинків і призначати відповідне покарання. К. Ушинський серед засобів морального виховання відзначав приклад, педагогічний такт, похвалу, покарання та ін. О. Духнович розумів, що на формування поведінки дитини впливають природні нахили і навколишнє середовище. Він рекомендував нешаблонні підходи до фізично слабких дітей та дітей із затримками у психічному розвитку; покарання до дітей, вважав він, треба застосовувати тактовно, обережно.

Проаналізувавши погляди вчених на проблему девіантної поведінки серед дітей і молоді, можна визначити фактори, які впливають на процес дезадаптації підлітків і молоді: спадковість (психофізична, соціальна, соціокультурна); психолого-педагогічний фактор (дефекти шкільного й сімейного виховання); соціальний фактор (соціальні та соціально-економічні умови функціонування суспільства), соціальна діяльність самого індивіда, яка виявляється в активному ставленні до норм і цінностей свого оточення.

Значення психологічної профілактики, особливо ранньої, посилюється її гуманністю в системі заходів і засобів виховної роботи із запобігання антигромадським вчинкам. Реалізація нерозривного зв'язку і єдності загального виховного процесу з його попередженням антигромадських вчинків є специфікою виховного змісту ранньої профілактики, її необхідність визначається уже незначними відхиленнями у поведінці учнів.

Третинна, або цілеспрямована профілактика правопорушень неповнолітніх – це сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень у поведінці в більш важку стадію [3]. Третинна профілактика також індивідуальна, вона містить заходи з виявлення та усунення конкретних недоліків сімейного, шкільного і суспільного виховання, а також цілеспрямовану роботу з тими підлітками, які мають відхилення в поведінці від моральних і правових норм, з окремими групами, колективами з уникнення несприятливих наслідків їх поведінки.

Таким чином, профілактика – це частина загального навчально-виховного процесу. Загалом, система профілактики девіантної поведінки в навчальному закладі повинна бути представлена у двох формах: загальною ранньою профілактикою з усіма учнями і спеціальною профілактикою з важкими учнями та їх батьками. У загальному плані психолого-педагогічна профілактика правопорушень школярів розглядається як попередження і подолання відхилень у поведінці учнів.

Варто відзначити, що профілактичну роботу слід будувати на базі вивчення причин відхилень у поведінці, планування профілактичної роботи на основі педагогічної діагностики і прогнозування; з урахуванням специфіки школи, рівня розвитку колективу; необхідності залучення важковиховуваних школярів у систему діяльності, зокрема, суспільно корисної продуктивної праці. Психолого-педагогічна профілактика як компонент системи виховної роботи школи актуалізує мету виховання – забезпечення набуття учнями особистого досвіду реалізації прав і виконання обов'язків у моральних і правових взаємостосунках, попередження ситуацій їх соціальної дезадаптації.

Оскільки сутність причин правопорушень полягає в соціальній дезадаптації, психологічний аспект педагогічної профілактики полягає в необхідності формування у важковиховуваних підлітків потреби у: самовизначенні, самопізнанні, самовдосконаленні, у розширенні особистих знань досвіду гуманних і демократичних стосунків, у прагненні до активного подолання негативних явищ соціальної дійсності [9].

З огляду на вищесказане можна виділити групу функцій, реалізація яких спрямована на профілактику девіантної поведінки

підлітків: *діагностична* – психологи, соціальні педагоги ніби ставлять «соціальний діагноз», вивчають особистість вихованців: їх психологічні і вікові особливості, здібності, етап фізичного і морального здоров'я, ступінь і спрямованість впливів мікросередовища, характер групової взаємодії; *організаційна* – організація соціально значимої діяльності в навколишньому середовищі, включення в неї підлітків в якості активних учасників; *координуючо-посередницька* – координація зусиль усіх медичних, культурних, правових, спортивних закладів, громадських і благодійних організацій, колективу педагогів і учнів для спільного вирішення проблем соціального і професійного становлення підлітків; *профілактична* – використання всіх соціально-правових, юридичних, психолого-педагогічних механізмів, попередження і подолання негативних явищ, які можуть мати антипедагогічний вплив, забезпечення захисту прав підлітків; *організаційно-комунікативна* – встановлення ділових і особистісних контактів із педагогами, батьками на принципах взаємної поваги, довіря, співробітництва; *прогностична* – прогнозування процесу розвитку особистості учнів у період їх навчання і після його закінчення; *конфліктно-захисна* – попередження і вирішення конфліктів у колективах учнів, педагогів, у сім'ях; *функція психологічної підтримки* – надання допомоги учням у вирішенні проблем особистісного характеру, в знятті нервового напруження, стану тривожності, різного роду комплексів за допомогою всіх психокорекційних та інших методів впливу.

Нині поширеною є думка про те, що в українському соціумі спостерігається ціннісно-нормативна дезінтеграція на різних рівнях його організації, яка виявляється у порушенні або ігноруванні значною частиною молоді не лише соціальних норм, а й традицій, стереотипів, усталених стилів мислення та діяльності. Тож актуальним є науковий пошук ефективних чинників формування у студентів вищих педагогічних закладів таких ціннісних орієнтацій, які б надавали можливість їхній майбутній професії зберігати національні традиції та наповнювати навчально-виховний процес новим ціннісно-нормативним змістом. Як чинник ефективної превенції девіантної поведінки підлітків та молоді у цій площині вважаємо соціологічну підготовку майбутніх педагогів.

Варто зазначити, що ціннісні орієнтації вважаються одним із найбільш важливих елементів внутрішньої структури особистості. Вони закріплюються життєвим досвідом індивіда, сукупністю його переживань й відокремлюють значуще, істотне для певної людини від несуттєвого, виражаються в ідеалах, переконаннях, принципах, стосунках, меті, нормах, стратегії життя, потребах, виявляються у поведінці індивіда. Безперечно, юнацький вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливає на становлення характеру й особистості в цілому. Це пов'язано з появою на цьому життєвому етапі таких передумов, як оволодіння понятійним мисленням, набуття достатнього морального досвіду, досягнення певного соціального становища. За час навчання у вищій школі, за сприятливих умов, у студентів спостерігається розвиток усіх рівнів психіки. Зокрема, формується склад їхнього мислення, який характеризує професійну спрямованість майбутнього фахівця. І саме тому ціннісні орієнтації, сформовані у цей період, визначають характер стосунків особистості із навколишньою дійсністю.

Зацікавленість студентів процесами і результатами навчальної діяльності повинна забезпечуватися не окремими фрагментами, а якісною та ефективною організацією всіх компонентів навчально-виховного процесу: цільового, стимулюючого, мотиваційного, оцінно-результативного. У формуванні педагогічної майстерності сам студент повинен бути суб'єктом розвитку суспільних відносин [6].

У кожного студента під час навчання формується система індивідуального ставлення до культурних надбань. Спрямованість свідомості й поведінки молоді на певні моральні та гуманістичні цілі й установки виявляється в ціннісних орієнтаціях її світогляду, що відображає морально-етичне ставлення до світу. Проте це не збагачення лише знаннями, а й переживаннями, в яких

концентрується впевненість індивіда в істинності наявних у нього поглядів. Тому ядром життєвої позиції молоді є переконання, які формують соціальну позицію, критерії та оцінку людських бажань і вчинків.

Особливо важливим у цьому сенсі є удосконалення процесу формування ціннісних орієнтацій студентів педагогічних ЗВО, оскільки існує не лише безпосередня можливість попередження девіацій у молодіжному середовищі завдяки адекватно сформованим життєвим позиціям, а й формування багажу знань нової генерації вчителів, вихователів, шкільних психологів для роботи з дітьми, схильними до девіацій, та їхніми батьками. Як відомо, специфіка професії вчителя потребує розвитку гуманістичної спрямованості системи ціннісних орієнтацій, що забезпечує успішну аксіологічну діяльність, формування світоглядних позицій і визначення особистісного сенсу педагогічної діяльності. Тому формування педагогічної компетентності передбачає засвоєння студентом не окремо відірваних один від одного елементів знань, умінь, навичок та емоційно-ціннісних ставлень, а оволодіння комплексно навчальним компонентом, що передбачає інтелектуальний розвиток особистості та здатність навчатися упродовж життя, та соціокультурним, який формує здатність майбутнього фахівця жити і взаємодіяти в умовах полікультурного суспільства, керуючись загальнолюдськими духовними цінностями.

Превентивні можливості виховання у ЗВО набагато ефективніші, ніж усі інші методи профілактики, що мають переважно характер інтервенції (перешкодження, корекції, реабілітації). Для того, щоб спрацювали ці методи профілактики, вони мають бути закладені у свідомість молоді особи, стати частиною її життєвих переконань, досвіду, чого можна досягти лише шляхом цілеспрямованого виховного впливу найближчого соціального оточення – викладачів. Формування у студентів-педагогів соціологічної культури мислення надасть їм змогу надалі гуманізувати стосунки «учитель – учень», оскільки знання соціальних законів і закономірностей соціальної поведінки, соціальної діяльності неминуче призведе до розуміння особистісних

та суспільних потреб, інтересів дітей, підлітків і молоді. Це сприятиме не лише запобіганню негативним наслідкам поширення асоціальної та антисоціальної поведінки у підлітковому середовищі, а й удосконаленню навчально-виховної роботи у шкільній системі освіти в цілому [8].

Так, для досягнення високих результатів засвоєння студентом соціологічних знань треба форму суб'єкт-об'єктного спілкування замінити на суб'єкт-суб'єктну, в результаті якої викладач повинен демонструвати професіоналізм і майстерність у розумінні й поясненні студентам динаміки суспільних змін, що забезпечить активну співпрацю, у результаті якої студент навчається вчитися [5]. Зважаючи на динаміку девіантних проявів серед молоді у суспільстві, соціологічна освіта в педагогічних вузах наразі потребує комплексного інноваційного підходу, модернізації методики навчання. Це надасть змогу розв'язати важливі сучасні соціальні проблеми – підготовки і виховання педагогів нового покоління, яким притаманні загальнолюдські цінності, розуміння сьогодення, вміння адекватно реагувати на суспільні зміни, допомагати підліткам динамічно адаптуватися до них, перешкоджати прояву девіантної поведінки в молодіжному середовищі.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Антиморальні прояви в поведінці людей, особливо неповнолітніх, є надзвичайно болючою темою для всього світового суспільства загалом і для українського зокрема. За багатьох обставин діти є і завжди будуть найперспективнішою частиною суспільства. А тому і поступальний розвиток суспільства обумовлений ставленням до них, розумінням їх проблем, інтересів, запитів, потреб, вміння зробити крок назустріч. Це особливо важливо, якщо мова йде про «важких» підлітків, адже завтра вони будуть дорослими громадянами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні трансформацій проблеми девіантної поведінки в суспільному середовищі на початку ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Заброцький, М.М. Вікова психологія / М.М. Заброцький. – Київ : МАУП, 1998. – 310 с.
2. Зобенько, Н. Деякі аспекти дослідження проблеми девіантної поведінки неповнолітніх / Н. Зобенько // Рідна школа.–2012.– № 3. – С. 36–40.
3. Козубовська, І. В. Рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх : психолого-педагогічні аспекти / І.В. Козубовська. – Ужгород : УжДУ, 1996. – 256 с.
4. Козубовська, І. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного спілкування / Козубовська І. В., Товканець Г. В. – Ужгород, 1998. – 286 с.
5. Кучеренко, Ірина. Особистісно орієнтована технологія навчання — пріоритетна концепція мовної освіти / Ірина Кучеренко // Українська мова і література в школі. – 2017. – №. 2. – С. 8–14.
6. Лобанова, Алла. Соціологічна підготовка майбутніх педагогів як чинник ефективної превенції девіантної поведінки підлітків та молоді / Алла Лобанова, Людмила Кучерявенко// Рідна школа.–2010.– № 7–8. – С. 33–37.
7. Паніна, Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і морально-психологічний стан в умовах тотальної аномії / Паніна Н. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 5–26.
8. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. / за заг. ред. А. Й. Капської. – Київ, 2000. – 391 с.

References

1. Kapska, A. Y. (ed.) (2000). *Tekhnologii sotsialno-pedahohichnoi roboty : navch. posib.* [Technologies of social and pedagogical work: teaching manual]. Kyiv, 391p.
2. Kozubovska, I. V. (1996). *Rannia profilaktyka protypravnoi povedinky nepovolnitnikh : psyholoho-pedahohichni aspekty* [Early prevention of juvenile delinquency: psychological and pedagogical aspects]. Uzhhorod : UzhSU, 256 p.
3. Kozubovska, I. V. (1998). *Sotsialna profilaktyka deviantnoi povedinky: korektsiia vidkhylen u povedints ivazhkovykhovuvanykh ditei u protsesi profesiinoho spilkuvannia* [Social prevention of deviant behaviour: correction of deviations in the behaviour of difficult children in the process of professional communication]. Uzhhorod, 286 p.
4. Kucherenko, I. (2017). *Osobystisno orientovana tekhnolohiia navchannia — prioryetna kontseptsiia movnoi osvity* [Personally oriented learning technology - priority concept of language education]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature at school], no. 2, pp. 8-14.
5. Lobanova, A. (2010). *Sotsiolohichna pidhotovka maibutnykh pedahohiv yak chynnyk efektyvnoi preventsii deviantnoi povedinky pidlitkiv ta molodi* [Sociological training of future teachers as a factor in the effective prevention of deviant behavior among adolescents and young people]. *Ridna shkola* [Native school], no. 7–8, pp. 33–37.

6. Panina, N. (2001). Molod Ukrainy: struktura tsinnosti, sotsialne samopochuttia i moralno-psykholohichni stan v umovakh totalnoi anomii [Youth of Ukraine: structure of values, social well-being and moral and psychological state in conditions of total anomie]. Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: theory, methods, marketing], no. 1, pp. 5-26.

7. Zabrotskyi, M. M. (1998). Vikova psykholohiia [Age psychology]. Kyiv : MAUP, 310 p.

8. Zobenko, N. (2012). Deiaki aspekty doslidzhennia problemy deviantnoi povedinky nepovnitnikh [Some aspects of studying the problem of deviant behaviour of juveniles]. Ridna shkola [Native school], no. 3, pp. 36-40.

В статье определены основные теоретические и методологические основы обеспечения профилактики нарушений в поведении несовершеннолетних. Проанализированы психологические и педагогические подходы к профилактике девиантного поведения, акцентировано внимание на научных исследованиях по данной проблеме. Авторами констатировано, что антиморальные проявления в поведении людей, особенно несовершеннолетних, является актуальной темой для мирового общества в целом и украинском в частности. Именно поэтому профилактика и преодоление проявлений девиантного поведения является необходимым условием оздоровления общества, важной составляющей социальной политики государства. Сделан вывод, что поступательное развитие общества обусловлено отношением к детям, пониманием их проблем, интересов, запросов, потребностей, умение сделать шаг навстречу, в частности важно, если речь идет о «трудных» подростках.

Ключевые слова: девиантное поведение, антиморальные проявления, оздоровление общества, социальная политика государства.

The main theoretical and methodological basics for preventing behaviour deviations of juveniles are defined in the article. Attention is focused on the studies made by such scientists as Ya. Komenskyi, K. Ushynskiy, Zh.-Zh. Russo, I. Pestalotsti, R. Owen, M. Dobroliubov, D. Pysariiev, M. Pyrohov, O. Ostrohorskyi and others. It's also stated that immoral behavior especially among youths is an extremely painful subject for world society in general and Ukrainian in particular and social deviations are as diverse as existing standards of behaviour. Action can be not seen as social standard due to objective or subjective reasons, purposes or motives, direct or indirect results. It can be innovative or conservative, typical or not, irregular or regular, positive or negative. However, boundaries and transitions between all such grades are rather feeble and interchangeable. The most insistent and dangerous for society and personality, hardly removed social deviations are considered as social pathology. On the level of national policy important tasks of scientifically valid analyse of the life values system and priorities for modern youth arise. Study of possible influence on the formation of value hierarchy of Ukrainians with the aim at optimization of the mentioned responsibility that will support harmonious and coordinated common being of descendants between themselves and other countries representatives is very important. That is why prevention and overcoming the displays of deviant behaviour is an important condition on the way of improving the society, an important part in social policy of the state. Conclusion that the progressive society development is defined by attitude towards children, understanding their problems, interests, requests and needs, ability to take a step forward, especially when speaking about troubled teens, was made.

Key words: deviant behavior, anti-moral manifestations, the improvement of society, the social policy of the state

УДК 373.3.064.2:373.3.011

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-31-33

Лабощ Катерина Ярославівна,

аспірант,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДЛЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

Стаття присвячена проблемі розвитку освіти для ромського населення на Закарпатті. Проведено ретроспективний аналіз і проаналізовано статистичні дані, які розкривають різноаспектні питання цієї етнічної спільноти та зумовлюють особливості роботи педагогів з дітьми-ромами. Автором наведено приклади створення освітнього середовища для ромів в Ужгородському та Мукачівському районах Закарпатської області, зазначено, що велику допомогу в розвитку освіти і культури ромського населення надають громадські та релігійні організації.

Ключові слова: Закарпаття, освітнє середовище, ромське населення.

Постановка проблеми. В системі факторів економічного і соціального розвитку країни та регіонів вагома роль сьогодні приділяється підвищенню освіченості населення. Закарпатська область є однією з найбільш багатонаціональних в Україні. У цьому регіоні проживають понад 30 національностей, серед яких українці, росіяни, угорці, словаки, чехи, німці, євреї, роми та інші. Характеризуючи освіту національних меншин Закарпаття, варто зупинитися на становленні і розвитку освіти ромської національності. Ромська етнічна меншина регіону значно відрізняється від інших спільнот особливостями життєдіяльності, етнокультурної мобілізації та етноменталітетом. Ця специфіка проявляється у низькому рівні освіти, що зумовлюється певними чинниками. Складні соціально-економічні умови життя й освітньо-культурні проблеми ромського населення області вимагають ґрунтовного дослідження.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Соціально-демографічні умови життєдіяльності ромського населення Закарпаття вивчали науковці Г. Ємець, Б. Дяченко. Проблемні аспекти сучасного полікультурного суспільства ромів розкриті А. Адамом, Е. Балогою, А. Коше, М. Лендшел, С. Навроцькою.

Питання освіти ромських дітей знайшла висвітлення в публікаціях С. Адама, Т.Атрощенко, С. Навроцької, В. Фернеги тощо.

Мета статті: провести ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми та виявити особливості створення освітнього середовища для ромського населення Закарпаття на початку ХХІ століття.

Результати дослідження. Відповідно до статистичних даних сьогодні в регіоні проживає близько 15 тисяч ромів, що складає біля 1,2% від загальної кількості населення регіону. Позитивна демографічна ситуація серед цієї народності, на фоні негативних демографічних процесів в Україні, пояснюється традиційно великою народжуваністю, багатодітністю та раннім віком одруження.

Ромське населення переважно проживає в Ужгороді, Мукачеві, Сваляві, Берегові, Виноградіві та Чопі. Порівняно великі поселення ромів наявні у густонаселених селах і селищах Виноградівського, Берегівського і Ужгородського районів, а саме в Королеві, Вилоку, Підвиноградіві, Довгому, Великій Доброні, Руських Комарівцях, Великих Лучках та інших. Варто відмітити, що яскраво виражених місць розселення ромів у перерахованих

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>